

Ігор Черінько

ВІЙСЬКОВИЙ АТАШАТ У СКЛАДІ
ЗАКОРДОННОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО
ПРЕДСТАВНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується специфіка роботи військових аташе у складі дипломатичних представництв. Основна увага приділена українській практиці.

Ключові слова: посольство, військовий, аташат, шпигун, співробітництво.

I. P. Cherinko. Military attachate in embassies as an instrument of strengthening of national security. The pre-

sent article addresses the research of duties of military attaches in the embassies. Basic attention was paid on Ukrainian practice.

Keywords: *embassy, military, attachate, spy, cooperation.*

Військовий аташат завжди посідав особливе місце в системі дипломатичної служби. Адже військова сфера є досить пріоритетною у зовнішньополітичній комунікації держав світу, особливо тих, що становлять глобальні чи регіональні полюси сили. Навіть тоді, коли держава не має потужних збройних сил та її могутність визначається економічними чи природно-ресурсними важелями впливу на своє найближче оточення, все ж навряд чи така країна може не приділяти належної уваги своєму закордонному військовому аташату. Адже добре відомою є теза Наполеона Бонапарта стосовно того, що та держава, яка не зможе добре піклуватися про свою армію, неодмінно муситиме належно піклуватися про чуже військо.

Крім того, якщо держава не є експортером військової техніки, вона скоріш за все буде її імпортером, що спонукає таку країну мати військовий аташат у складі власних закордонних дипломатичних представництв. Враховуючи той факт, що військові аташе також здійснюють і розвідувальні функції, їхня наявність у закордонних дипломатичних представництвах кожної держави є необхідною, оскільки, враховуючи виклики сучасного світу, без розвідувальної інформації, її аналізу та належної обробки перспективи захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності країни видаються доволі примарними.

Військовий аташат являє собою військову місію у складі закордонного дипломатичного представництва держави. До військового аташату входять військові аташе та їхні помічники, які, як правило, також вважаються дипломатичними працівниками. До військової місії також можуть входити шифрувальники, інші адміністративні працівники, які зазвичай також є офіцерами збройних сил своєї країни та належать до адміністративно-

технічного персоналу дипломатичного представництва. Відповідно до роду військ, який представляє військовий аташе, вони можуть поділятися на військових, військово-морських та військово-повітряних аташе. Практика призначення військово-морських аташе була запроваджена Іспанією і Францією у 1883 р. і згодом перейнята іншими державами світу [1]. Їхня повна конфігурація не є обов'язковою у дипломатичному представництві та визначається інтенсивністю відносин між державами та фінансовими можливостями країни щодо комплектування власних закордонних дипломатичних представництв. Особливе місце займатиме аташе з питань оборони, тобто керівник усього військового аташату. А власне військовий аташе, у цьому разі, виступатиме представником сухопутних військ своєї країни.

У багатьох державах, і в Україні, зокрема, поширена практика, згідно з якою чим вищим є рівень співробітництва з державою, потуга її збройних сил, тим вище звання має військовий аташе в цій країні. Так, українські військові аташе в державах світу, як правило, належать до старших офіцерів і є полковниками, підполковниками, інколи – майорами. Натомість у державах-стратегічних партнерах Україна може мати військових аташе з генеральськими званнями, тобто вищих офіцерів. Такими посадовцями, як шифрувальники, також не можна нехтувати, адже через них проходить фактично вся інформація. Сумним був випадок після Другої світової війни з лейтенантом Гузенком, шифрувальником посольства СРСР у Канаді, який став перебіжчиком та виклав канадцям чимало радянських секретів, зокрема про радянське шпигунство щодо американської ядерної зброї. Призначення на посаду військового аташе може знаменувати як піднесення службової кар'єри певної особи, так і її достойне завершення. Так, наприклад, віце-адмірал Ігор Князь, після його відставки з посади командувача Чорноморським флотом України був призначений військовим аташе до США, а колишній голова СБУ Ігор Смішко був військовим аташе Посольства України у Швейцарії, перш ніж зайняти зазначений високий пост.

Компетентність військових аташе має також велике значення. Вони мають не тільки знати іноземні мови, мати широкий кругозір та володіти основами дипломатичного протоколу та етикету, а й бути готовими до роботи в екстремальних умовах. Помилковою є тенденція, коли за умов скорочення збройних сил генералів масово відправляють за кордон як військових аташе, просто щоб ті спокійно дослужили до пенсії. Адже це робиться замість призначення професійних офіцерів спецслужб, які, безсумнівно, є більш гідними для роботи в посольствах, аніж командири військових частин і з'єднань, нехай і з великим досвідом, натомість досвідом командування офіцерами та солдатами, а не здобуття важливої інформації для своєї держави.

Слід зауважити і про особливу процедуру призначення військових аташе. Для призначення такого службовця у посольство є необхідною спеціальна згода держави перебування на таке призначення – консентман. Незважаючи на те, що необхідність такої згоди не прописана у жодному міжнародному документі, як, наприклад, необхідність агреману – згоди держави перебування на призначення до неї глави дипломатичного представництва у ранзі посла, яка прописана у Віденській конвенції 1961 р. [2], наявність консентману є давно заведеною міжнародною звичаєвою практикою. Призначення військових аташе відбувається за погодженням двох відомств держави – військового та зовнішньополітичного. Військові аташе можуть призначатися і за сумісництвом – до кількох держав. Так, наприклад, український військовий аташе у Швейцарії – С. Сокольський – має постійну резиденцію у Відні [3], а нинішній військовий аташе Посольства України на Кіпрі – О. Рудник – є одночасно військовим аташе у Ізраїлі [4]. Призначення військового аташе за сумісництвом неодмінно передбачає надання консентману з боку усіх держав, де він буде акредитованим.

Військова місія може мати свій спеціальний засекречений зв'язок з відповідними органами своєї держави, і така переписка не є доступною навіть послу, керівнику дипломатичного представництва, хоча в цілому, зокрема

відповідно до української практики, весь персонал дипломатичного представництва має виконувати вказівки посла [5]. Але у випадку з військовою місією, звісно ж, є певні обмеження. Військові аташе та їхні помічники зазвичай мають не тільки військову освіту, а й додаткову вищу освіту, належать до генерального штабу збройних сил своєї країни. Представники іноземних збройних сил часто запрошуються на військові навчання деяких держав чи груп держав, як правило, оформлених у військово-політичні союзи. Це робиться як з метою демонстрації власної військової могутності, так і для пошуку клієнтів, для розширення ринків збуту продукції своїх військово-промислових комплексів. Так, наприклад, під час навчань, які проводила Російська Федерація улітку 2000 р. у Баренцовому морі, були присутні представники збройних сил КНР. Росія прагнула продемонструвати китайській стороні нову модифікацію своєї унікальної торпеди «Шквал», яка може розвивати під водою швидкість до 500 км на годину та не має аналогів у світі. Незважаючи на те, що такі навчання мали сумний кінець – загибель за загадкових обставин підводного ракетного човна «Курськ», робота військових аташе від цього не полегшується, оскільки полягає у всебічному роз'ясненні самої суті навчань представникам збройних сил держави-партнера та організації належної делегації з боку країни перебування на відповідні військові заходи акредитуючої держави. Крім того, збройні сили певної країни й самі можуть звернутися до військового аташатату посольства певної країни з проханням запросити їх на певні військові навчання, що їх проводитиме держава. Надавати рекомендації щодо доцільності таких кроків також належить військовому аташатату.

Збір військовими аташе інформації про стан збройних сил держави перебування, їхнє технічне оснащення, стан бойової готовності, а по можливості – точну чисельність частин та пересування військ – є головним пріоритетом їхньої діяльності. Враховуючи масштабність завдань, що їх ставить перед собою акредитуюча держава, військовий аташатат може занести до кола своїх інтересів і інформацію

про різнорідні підприємства оборонного комплексу чи такі об'єкти, що мають відношення до військової справи. Як правило, діяльність таких закладів значно обмежується державною таємницею, що нерідко може бути предметом скандалів між двома державами.

Так, у 2011 р. з України було вислано двох чеських дипломатів – полковника Зденека Кубічека, військового аташе, та його помічницю – майора П'єтру Навотну. Вони звинувачувалися у тому, що збирали інформацію щодо авіаційних підприємств України, причому цікавилися відомостями таємного характеру [6]. Згодом було затримано їхніх посібників – офіцерів Збройних сил України. Одна з них – майор – намагалася покинути межі нашої держави.

Загальноживаною є практика висилки у відповідь іншою державою відповідної кількості персоналу дипломатичного представництва тої держави, яка вчинила такі дії, адже тут діє принцип взаємності у міжнародних відносинах та принцип реторсії – адекватної реакції держави на недружній крок з боку іноземної держави. У разі оголошення дипломата персоною нон-грата він має залишити територію держави перебування у 72-годинний термін, інакше він ризикує втратити свій дипломатичний статус та бути заарештованим. Отже, розвідувальна діяльність під дипломатичним прикриттям має свої переваги, адже у разі викриття розвідник не буде заарештованим, а спокійно поїде до себе додому.

Натомість тут присутні і суттєві недоліки, головним з яких є той факт, що співробітники посольства тої чи іншої країни неодмінно підпадають у поле зору спецслужб держави перебування, зокрема її контррозвідки. Їхні контакти можуть відстежуватися, вивести на інших функціонерів створеної в державі перебування агентурної мережі, і тому вони матимуть доволі обмежене поле для маневру. Ті ж розвідники, які працюють під «глибоким прикриттям», тобто мають спеціально виготовлені фальшиві документи, спеціальну «легенду» і були закинуті на територію іноземної держави чи просто завербовані спецслужбами іншої країни як шпигуни, мають перевагу у тому, що їх достатньо непросто вичислити з численого населення країни, натомість у разі викриття вони неодмінно будуть

заарештовані, і їхня доля буде в руках правосуддя країни перебування. Так, їх можуть обміняти на аналогічних агентів, захоплених державою, на користь якої вони працювали, чи дисидентських діячів цієї держави у разі рішення іншої країни надати таким політичний притулок, чи, врешті-решт посадженими у в'язницю.

Незважаючи на те, що між спецслужбами держав СНД існує «джентльменська домовленість» не вести підривної діяльності одна проти одної, показовим став дипломатичний скандал між Україною та Білоруссю, який почався з того, що українці були змушені вислати військову місію свого північного сусіда через яскраво виражену шпигунську діяльність білоруського військового аташату [7]. Враховуючи специфіку роботи військових аташе, їхня діяльність нерідко буває і небезпечною. Так, у 2007 р. на Кіпрі зник військовий аташе США Томас Муні. Незабаром було знайдено його мертве тіло. Досі так і не встановлено, з яких мотивів і ким було скоєно його вбивство [8].

Особливим видом посадових обов'язків військових аташе є догляд за військовими похованнями своєї держави за кордоном. До таких поховань, безсумнівно, можуть зараховуватися і такі військові поховання, які належать не існуючій нині країні, однак на теренах якої виникла вітчизна військового аташе, звісно ж, якщо у цій могилі покояться представники його народу. Для українських військових аташе у такому разі треба вести мову, в першу чергу, про братські могили радянських воїнів, які звільняли Європу від фашизму під час Великої Вітчизняної війни у країнах Центральної та Східної Європи, Німеччині й Австрії, а також братські могили на території Білорусі та Росії, де внаслідок доленосних боїв загинуло також чимало українців. Водночас, не втрачають актуальності питання вшанування пам'яті українських військових, які загинули під час інших військових зіткнень, особливо в першій половині ХХ століття. Питання догляду за військовими могилами представників свого народу за кордоном на сьогодні набуває особливої гостроти, враховуючи деякі радикальні тенденції у Європі, прагнення певних елементів по-іншому, по-новому трактувати істо-

рію, переконуючи своїх співвітчизників у окупантській ролі червоноармійців під час Другої світової війни. Це створює загрозу паплюження військових могил, скоєння там актів вандалізму, що не може не додавати роботи військовому аташатові.

Діяльність військових аташе іноземних держав в Україні регулюється спеціальним законодавчим актом, яким є Положення про порядок взаємовідносин між Міністерством оборони України та військовими аташе іноземних держав і їхніми заступниками, акредитованими в Україні, затверджене Наказом міністра оборони України від 15 лютого 2000 року № 42 [9].

Цим документом визначаються обов'язки Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України щодо роботи з іноземним військовим аташатом. Військовий аташе іноземної держави вважається таким, що приступив до виконання своїх обов'язків в Україні після завершення процесу його акредитації в Україні та його представлення директору Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. Новопризначений військовий аташе іноземної держави наносить візит до директора Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. Іноземні військові аташе представляються та співпрацюють з заступниками командувачів відповідних родів військ [9].

Інформація, що запитується або надається військовим аташе, має викладатися письмово українською мовою або мовою держави, яку представляє військовий аташе, з перекладом на українську мову за підписом військового аташе або особи, яка виконує його функції, та надсилатися на ім'я директора Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. Довідку про стан виконання заходів військового співробітництва військовий аташе може одержати тільки в Департаменті міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. У разі потреби надання додаткового часу на підготовку заходу військового співробітництва Департамент міжнародного співробітництва Міністерства оборони України заздалегідь інформує військового аташе [9].

Обмін інформацією з обмеженим доступом здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про державну таємницю» [10] та відповідно до міжнародного договору щодо захисту таємної інформації між Україною і країною, яку представляє військовий аташе, ратифікованого Україною. Службове листування зі структурними підрозділами Міністерства оборони України з питань міжнародного військового співробітництва здійснюється військовими аташе через Департамент міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. Службове листування з питань співробітництва з НАТО здійснюється між військовими аташе та Генеральним штабом Збройних сил України з направленням копій листів до Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України [10].

Військовий аташе, який має резиденції за межами України і одночасно акредитований в Україні, надає інформацію Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України про прибуття в Україну заздалегідь, де вказує дати свого прибуття та від'їзду, а також термін перебування в Україні. Військовий аташе письмово інформує Департамент міжнародного співробітництва Міністерства оборони України стосовно делегацій його держави, які планують прибути з офіційним візитом до Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних сил України, штабів видів Збройних сил України, як правило, за 25 робочих днів. Така інформація надається не пізніше як за два місяці в разі планування заходів з використанням озброєння та військової техніки. У разі потреби зміни мети візиту або складу делегації Департамент міжнародного співробітництва Міністерства оборони України про це повідомляється [10].

Військові аташе іноземних держав в Україні становлять собою окремий корпус, який входить до складу дипломатичного корпусу. Саме поняття «дипломатичний корпус» існує у двох вимірах – широкому та вузькому. У вузькому значенні – це сукупність усіх послів у державі перебування, натомість у широкому – сукупність усіх іноземних дипломатів, акредитованих у країні та членів їхніх родин. Дипломатичний корпус може мати свого

дуаєна, тобто старійшину, яким в Україні є той керівник іноземної дипломатичної установи, який належить до класу послів та раніше за інших вручив Президентові України вірчі грамоти і при цьому має свою постійну резиденцію в Києві. В деяких країнах, де дипломатична і консульська служба є розрізненими (в Україні вони поєднані), існує й окремий консульський корпус.

Дуаєном корпусу військових аташе є військовий аташе, який має постійну резиденцію в Києві й раніше за інших військових аташе приступив до виконання своїх обов'язків в Україні. Акредитовані в Україні військові аташе звільняються від обмежень, пов'язаних з носінням військової форми. Носіння військової форми одягу передбачається в таких випадках: під час акредитації, під час робочих зустрічей з керівним складом Міністерства оборони України (міністром оборони України, заступниками міністра оборони України), у разі відвідання структурних підрозділів Міністерства оборони України, а також під час проведення навчань та маневрів, у разі візитів-представлень керівному складу Міністерства оборони України та прощальних візитів або ж в інших випадках за рекомендаціями Департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. Носіння парадної військової форми передбачається у разі супроводу послів під час вручення ними вірчих грамот, на офіційних прийомах та протокольно-представницьких заходах, пов'язаних з державними та військовими урочистими подіями. Ці рекомендації чинні також для заступників та помічників військових аташе [10].

Отже, військова місія є особливим підрозділом у складі закордонної дипломатичної установи. Її функції, фактично, поділяються на такі, що прописані в офіційних документах, та ті, які військовий аташат виконує у закритому порядку, захищаючи національні інтереси своєї держави та забезпечуючи своє керівництво відповідною важливою інформацією. З розвитком людства поступово знижується роль воєнних чинників у веденні зовнішньополітичної діяльності держави, адже все більше зростає роль альтернативи воєнному шляху розв'язання

суперечок та проблем на міжнародній арені – дипломатії. Зростає поряд, а разом з тим і роль військових аташе, адже саме їм належить збирати особливо важливі відомості, які можуть стати в нагоді не тільки у контексті дипломатичної діяльності своєї країни, а й будуть надзвичайно важливими у тих випадках, коли дипломатія виявиться безсильною.

1. Мехед П. Живий відблиск слави і військової могутності своєї країни / П. Мехед // Військо України. – 2011. – № 11.

2. Венская конвенция о дипломатических сношениях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1961_04_18/MU61K03U.html

3. Список співробітників Посольства України у Швейцарській Конфедерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/switzerland/ua/25785.htm>

4. Список співробітників Посольства України в Республіці Кіпр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/cyprus/ua/34966.htm>

5. Положення про дипломатичне представництво України за кордоном // Затверджене Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. №166/92-рп.

6. Украина выслала двух чешских дипломатов-шпионов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.com/arch/world/16may2011/chehi.html>

7. Україна вислала білоруських дипломатів за шпигунство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/zmi-ukrayina-vislala-biloruskih-diplomativ-za-shpigunstvo.html>

8. Американский дипломат Томас Муни, пропавший на Кипре, найден мертвым [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lentacom.ru/news/8093.html>

9. Положення про порядок взаємовідносин між Міністерством оборони України та військовими аташе іноземних держав і їхніми заступниками, акредитованими в Україні // Затверджене Наказом Міністра оборони України від 15 лютого 2000 року № 42.

10. Закон України «Про державну таємницю» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 16. – Ст. 93.